

ІНДЕКС 74330

95

7/8 2018

НАУКА І СУСПІЛЬСТВО

1965

«НАУКА І ЖИТТЯ»
1951

«ЗНАННЯ»
1924

«ЗНАТТЯ»
1923

ОЛЕКСАНДР ШУЛЬГІН І СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Ірина Вишневська-Черкас,
дипломат, кандидат
політичних наук

«Чого ми шукаємо? – якось замислився Фрідріх Ніцше, – Спокою? Щастя? Ні, тільки істину». Отож бо є сенс критично дослідити діяльність першого Міністра закордонних справ України О. Шульгіна та відповісти на ряд поставлених запитань. Що, власне, зробив Олександр Якович для України? Як в екстремальних умовах того часу проявився його характер? Врешті-решт, як охарактеризувати діяльність політика: зі знаком «плюс» чи зі знаком «мінус»?

Однозначно не можна відповісти на запитання, оскільки людська сутність – дуалістична; відбувається біфуркація помислів, згодом можлива їх ротація (внаслідок пошуку істини), і, відповідно, очікуване не завжди стає бажаним, а бажане не завжди очікуване. Двоїстість О. Шульгіна проявлялася неодноразово, хоча логіку його справ можна зрозуміти, заглибившись у реалії історичних процесів того часу. Наприклад, Олександр Якович на Паризькій мирній конференції 1919 року відстоював «проблему державної належності Східної Галичини та інших регіонів Західної України» [1; с.13] до соборної УНР, а під час виступу в Лізі Націй (листопад – грудень 1920 р.) оминув сказати про Варшавський договір 1920 р., за яким «Петлюра одшматував від України коло 162 000 кв. км території з населенням коло 11 млн» [2; с. 4] і передав Польщі «Галичину, Підляшшя, Холмщину, Лемківщину, Західну Волинь» [3; с. 134]. «З такою справою, очевидно, треба було таїтися, і з нею таїлися, остільки оголошення цих даних виявило б українцям, що договором віддано полякам 1/5 України», – пише С. Шелухін. Однак О. Шульгін так

пояснював причину «територіального розчленування» країни: «По-перше, тому, що ці землі фактично вже були в руках поляків; по-друге, тому, що галичани самі мріяли, щоб ми їх залишили в спокою, бо сподівалися, що без нас виграють легше справу проти поляків в Лізі Націй; по-третє, тому, що серед жахливих обставин цією і тільки цією ціною можна було визволити решту України, себто чотири п'ятих нашої території, і, нарешті, – і це саме головне – цим і тільки цим можна було урятувати державу» [4; с. 6–7].

Щодо ролі галичан у цьому історичному факті, то вони й справді намагалися самостійно проторувати шлях на міжнародну арену. Наприклад, Акт Злуки УНР і ЗУНР надав можливість на Паризькій мирній конференції працювати українцям в спільній делегації, але представники від ЗУНР, В. Панейко та С. Томашівський, дистанціювалися й почали заявляти, що тільки Західна Україна доросла до державності. Наприкінці лютого 1919 р. галичани також демонстрували власну позицію: всупереч Головному отаманові С. Петлюрі вони відкинули пропозицію місії Бартелемі

припинити війну з Польщею й створити спільний антибільшовицький фронт в обмін на визнання й допомогу Антанти. Можливо, саме тоді й була прогавлена українська державність?

У той час, коли політики не могли порозумітися, народ Західної України страждав:

– «поляки арештували кожного осьмого Українця чи Українку» [5; с.5];

– «українським селянам вирубувала польська армія все, що мали... Багато сіл спалено, на много сіл наложено високі контрибуції, що їх селяни мусіли зложити під загрозою спалення села» [5; с.6];

– «багато церков зачинених... Деякі спалені або зруйновані» [5; с.6];

– «поляки постановили... без згоди Українців... польську урядову мову» [6; с.133];

– «українська університетська молодь ... позбавлена права науки і студій» [7; с.183];

– «польські влади поусували українських професорів університету, а також усунули значне число учителів, урядників (державних), судових, політичних, скарбових, залізничних, поштових і телеграфічних та автономічних зі служби» [5; с.82];

– «всі українські товариства: політичні, культурні, добродійні, а навіть економічні... польські влади позакривали, а їх бюро опечатали» [5; с.83];

– «усі банки обмежили виплату грошей українським особам» [5; с.83];

– українцям «не дозволяють польські влади відбувати зборів, нарад, вносити протестів, петиційні підносити жалоби...» [5; с.83–84];

– «Польська держава... не хоче Українцям видавати паспортів на виїзд за границю. Лише за великі гроші і дорогою підкупа і хабарями» [5; с.84] і т. ін.

О. Шульгина непокоїла дискримінація українців Галичини, тож він неодноразово виступав за їхні права: на Паризькій мирній конференції (1919 р.), на загальних зборах Унії у Брюсселі (лютий 1931 р.), засіданні її Ради у Перуджі

(жовтень 1931 р.) і т. д. Шульгина хвилювало й питання територіальної роздробленості, він хотів бачити Україну соборною. До речі, Олександр Якович стверджував, що **«такі географічні одиниці, як Крим, ... не мислимо собі одірваним від України»** [8; с.102].

Та повертаючись до «непоследовності» дій Олександра Яковича, варто сказати, що вона часто ілюзорна. Це стосується і березневих подій сімнадцятого року, коли на з'їзді ТУП Шульгин піддав критиці радикальну позицію М. Грушевського, згідно з якою пропонувалося не очікувати рішення Тимчасового уряду щодо автономії України й негайно створити український уряд; а невдовзі на переговорах з Тимчасовим Урядом «Шульгин заявив росіянам, що якщо федерація неможлива, якщо не дадуть негайно Україні автономії, тоді українці змагатимуться до самостійности» [9; с.21]. У принципі, повторив ідеї М. Грушевського, які ним же, Шульгиним, були засуджені. Тоді, де послідовність? Але ж пан Олександр діяв за нових обставин. І треба сказати, що міг він блискавично реагувати на політичні зміни, швидко приймати рішення, проявляючи гнучкість та непохитність. Це неодноразово засвідчували історики.

То чим же займався О. Шульгин, яку лепту вніс в розбудову держави? Складність його роботи обумовлювалася екстремальністю ситуації, доводилося починати «з нуля» і переконувати світ навіть у тому, що існує українська нація. Багато «часу і зусиль треба було прикласти, щоб на мапах географічних України змальовано було окремою фарбою, чи обведено її певною лінією кордонів» [8; с.74]. Власне, у такій боротьбі за принципи й пройде життя О. Шульгина. І тільки на схилі літ, працюючи у «французькій організації «Оборона біженців та бездержавних» при міністерстві закордонних справ (1952–1960) йому вдалося здобути офіційне визнання української національності французьким урядом» [10; с.228], нарешті... Хоча ще на початку своєї дипломатичної

діяльності О. Шульгин все робив для цього, пригадаймо Женевську біженську установу, де в 1920 році, на першому ж засіданні комітету, українському делегатові довелося запротестувати проти ототожнення української еміграції з російською. Шквал докорів і осуд – ось що чекало на Олександра Яковича після такого відчайдушного кроку, адже в аполітичній установі він мав займатися виключно матеріальним забезпеченням емігрантів. Перейматися політичними проблемами тут було категорично заборонено. Та О. Шульгин завжди вмів переконливо говорити, і цього в нього не відбереш: «Охрещувати нас в росіяни – це теж політика... Рахувати українських емігрантів росіянами було б несправедливо також, як би було недопустимим вважати вірменських емігрантів «турками», тому що вони були колись підданими Турецької імперії». Олександр Якович вдавався до досить виважених методів переконання; він, скажімо, наводив як приклад дії авторитетних міжнародних спільнот, що визнали Україну, – тим самим закладав у підсвідомість керівництва комітету зерня для сходів визнання українства. Шульгин констатував, що майже у всіх столицях Європи і навіть Америки існували дипломатичні місії Української Народної Республіки, які видавали і візували українські паспорти. Ці паспорти були загальновизнаними. У багатьох державах, членах Ліги Націй, влада визнавала українську національність. Наприклад, у Польщі, Румунії, Чехословаччині влада видавала посвідки, зазначаючи в них українську національність. Що ж до Чехословаччини, то там навіть у закордонних паспортах зазначалася українська національність власника.

Отож О. Шульгин завжди стояв на сторожі українства. Однак не варто думати, що він був таким собі затятим націоналістом, який захищав інтереси лише українців. Ще в добу Центральної Ради Олександр Якович намагався владнати справи національних меншин в Україні та нормувати взаємини

українського уряду з іншими народами колишньої Росії. Коли виникла необхідність зупинити єврейські погроми, Олександр Якович переконливо і авторитетно заявив: «Якщо ми пропустимо розвинутися національній ворожнечі і єврейським погромам, ми тим самим відштовхнемо від себе цілий народ. Ми цим наложимо темну пляму на наше сумління, і цілий світ стане нас вважати народом, що не вартий свободи [11; с.150–151]». У 1917 р. на з'їзді народів автономістів-федералістів, який згодом увійшов в історію України під назвою «З'їзд народів», Шульгин увійшов до складу організаційного комітету і переймався проблемами грузинів, литовців, латишів, естонців, татар, білорусів, молдаван, донських козаків (до речі, забігаючи наперед, у екзилі О. Шульгин створить Комітет Дружби Кавказу, Туркестану і України – щоб на міжнародній арені співпрацювати з поневоленими народами СРСР).

Та не дивлячись на позитивні дії, критики не вдавалося оминати. Наприклад, «Нова Рада», редагована А. Ніковським, колишнім товаришем Д. Дорошенка по партії, переконувала читачів, що послами Української Держави, окрім О. Шульгина, призначено неукраїнців» [12; с.128]. Однак налагоджувати дружні мости між українством та іншими народами – такими були важливі кропіткі кроки мудрого дипломата. Чого тільки варта справа Олександра Яковича щодо репатріації 15 000 військовополонених українців! Саме цього вдалося досягти послу Української Держави Шульгину в Болгарії. До речі, тут пан Олександр зустрічався з головами закордонних представництв, зокрема країн Четвірного союзу, з болгарськими міністрами закордонних і військових справ; був присутній на офіційних прийомах на честь царя Фердинанда, австро-угорського імператора Карла I. Шульгину також вдалося налагодити дружні стосунки з авторитетними болгарськими письменниками Д.Т. Страшимировим, С. Чилингировим, Хр. Цинков-Дерижаном,

які друкувалися в посольському журналі «Українське слово».

Успіх, що супроводжував О. Шульгіна на посольській ниві, був зумовлений, головним чином, діловими якостями Олександра Яковича та наявним досвідом ведення переговорів. Так, у липні 1917 р. він приймав у Центральній Раді аташе японського посольства у Петербурзі Ашіда та інформував його про становище України; у вересні – репрезентував Генеральний Секретаріат під час відкриття французького шпиталю в Києві; у листопаді – вів дружні переговори з головою Чехо-Словацької Національної Ради Т. Масариком у справі формування чехо-словацьких легіонів з колишніх чеських полонених у царській армії. О. Шульгіну вдалося встановити добрі зв'язки з послом Франції Нуленсом, з генералом Табуї та іншими.

В екзилі Шульгін не припиняв свою активну дипломатичну діяльність. Коли у серпні 1921 р. до Франції прибув генерал Дельвіг, то Олександр Якович зумів конструктивно використати вплив цієї людини, зустрівшись в МЗС Франції з тимчасовим завідувачем російського відділу Бланше. Тоді ж французький представник запевнив, що настане той час, коли політика його уряду повернеться на бік України.

Важливою подією в житті О. Шульгіна була «дипломатично-репрезентативна подорож у 1932 р., яка з Парижа, через Білгород, Софію, Букарешт вела до Чернівців, Львова, Варшави, Праги» [9; с.34] ... У Софії Шульгін взяв участь у зборах Болгарської Академії Наук, присвячених відкриттю пам'ятника М. Драгоманову, та разом з проф. Арнаудовим виголосив промову про українсько-болгарські зв'язки. Олександр Якович зустрічався з представниками українських «меншин» і згладив напруження, яке доти існувало між центром УНР і українцями під польською і румунською окупацією.

Та, певне, найпліднішою була діяльність О. Шульгіна в Лізі Націй, де на першій асамблеї (1920 р.) він очолив

делегацію УНР. Відтоді Олександр Якович постійно репрезентував Україну в різних організаціях цього найбільшого міжнародного форуму. Позитивність діяльності була відчутною. Ось що писав з цього приводу Шульгін: «Сфера наших впливів, дипломатичних розмов і національної пропаганди поширювалася на цілий світ і поповнювала ті прогалини, які створилися в наслідок відсутності у нас сталих представників в різних важливих центрах міжнародного життя» [8; с.79].

Як постійний український представник при Лізі Націй, Олександр Якович вносив проекти до різних її установ у справі Паневропи, роззброєння, насунування світового конфлікту, екологічної кризи тощо. Його дуже непокоїв масовий голод в Україні. У листі до Голови Ліги Націй Мовінкеля, датованому 25 вересня 1933 р., Шульгін пише: «В час повного миру сотні тисяч, навіть мільйони людей мруть от голоду, тяжко страждають без всякої допомоги майже в центрі Європи. Загроženим є навіть саме існування великої нації. Нарід наш у жалобі. Всі українці, всі наші організації, що знаходяться поза межами ССРСР, одноголосно просять Лігу Націй підійняти свій голос, щоби врятувати наш народ» [13; с.114].

Активною й плідною була діяльність Шульгіна в Українському Товаристві Прихильників Ліги Націй, яке було прийняте як рівноправний член Міжнародної Унії для Ліги Націй. Унія служила за установу для опрацювання різних міжнародних питань для самої Ліги Націй, а її постійним головою з 1933 по 1938 роки був Олександр Якович. Він також брав безпосередню участь у створенні Українського Академічного Комітету як автономного органу Історично-філологічного Товариства у Празі. У принципі, то його «дітище». Шульгіну вдалося досить швидко зав'язати стосунки з женеvською Комісією для міжнародної інтелектуальної співпраці й установити співробітництво з її виконавчим органом – Інститутом інтелектуальної

співпраці в Парижі. У Женеві Академічний Комітет був признаний національною українською Комісією для міжнародної інтелектуальної співпраці [14; с.193–195].

Про важливе значення Академічного Комітету ось що згадує Олександр Якович: «Його представників запрошують на всі міжнародні конгреси, що улаштовує Комісія Міжнародної інтелектуальної співпраці при Лізі Націй та її виконавчий орган, відповідний Інститут у Парижі. Таким чином, *Україна, як культурна одиниця, була визнана найавторитетнішою міжнародною науковою установою*. Цього факту може й досі недооцінило українське громадянство. А чи давно є той час, коли в міжнародних колах ніхто не знав, або не визнавав нашої наукової вартості і національно-культурної окремішності?!» [8; с. 60].

Добру пам'ять залишив по собі Олександр Якович у серцях української молоді, допомагаючи їй у навчанні у Франції; позитивні про нього спогади й у біженців, з якими мав справу Шульгин, працюючи на схилі літ в урядовій Міжнародній Організації Біженців (I.R.O.). Щоб оцінити добродійність цієї роботи, необхідно зрозуміти складність проблеми, що виникла перед тими, хто поневірявся зі Сходу в червні 1952 року. Діяльність Шульгина як офіцера опіки йшла в двох напрямках, які на перший погляд здаються суперечливими. З одного боку, Олександр Шульгин повинен був усіма засобами сприяти прийняттю біженців до французької спільноти. І цим він служив своїй країні. З другого боку, як представник французького уряду, наділений його довір'ям, він мусив діяти справедливо. А варто зазначити, що біженці приїздили без будь-яких документів, без формальних доказів про свої знання, свій фах. Отож офіцер опіки без рекомендацій вирішував вартість людини – тільки на підставі знання психології й власного почуття справедливості.

Власне, О. Шульгин всю свою енергію віддавав на благо справи, хотів бачити

Україну незалежною, але зорієнтованою на Захід.

Щодо зусиль дипломатів УНР, то їхня діяльність не була безрезультатною, хоча й рознесена «в пух і прах» В. Винниченком. З огляду на те, що Володимир Кирилович був сучасником О. Шульгина, то ми не можемо ігнорувати його запевнення. Отож саму українську дипломатію Винниченко «охрестив» гергепою, а дипломатів охарактеризував «малоосвіченими людьми, які часто далі своєї Сквирі не їздили, які здебільшого ні одної мови (навіть української) добре не знали»... [15; с.421]. Що ж, Шульгин не заперечує того, що серед дипломатів не так багато було тих, які «хоч так сяк знали французьку мову, або мову тої країни, до якої були акредитовані» [8; с.73–76]. І це прикро. Але такий недолік жодною мірою не стосувався самого пана Олександра, інакше б він не був «головним редактором журналу французькою мовою «Le revue de Prometee» [10; с.288], не був би «членом чужинних наукових товариств, як «Інституту Французької Революції», а також «Societe de l'Histoire Moderne» при Сорбоні у Парижі» [16; с.54]. Однак найвагомим аргументом є написані Шульгиним книги французькою мовою: «Україна проти Москви» (1917)», «Первочатки сучасного національного духу Жана Жака Руссо» (1938) та ін.

Та Володимир Винниченко щедрий на «компліменти» дипломатам УНР: «дипломатію» знали з бульварних романів, ці люди...» [15; с.421]. Певне, Винниченко не був би Винниченком і не був би письменником зі світовим іменем, якби просто констатував факт, мовляв, їм (дипломатам) професіоналізму бракувало. А так Володимир Кирилович, використовуючи свій дар Божий, пише високохудожньо й одразу викликає в читача симпатію і, відповідно, довіру. Стиль винниченківського викладу підкуповує, бо ж щира й проста мова в коштовній оправі іронії – то вже краса. А якщо це ще й не «штамповка», якщо це «ручна робота» відомого майстра – то про магічність

виробу годі й говорити. Тому ж то пересічна людина, не задумуючись, натягує на себе прикрасу, а читач... просто вірить своїм очам. Хоча винниченківський стиль письма викликає в підсвідомості й всілякі здогадки (бо ж текст не в науковому стилі; а використані фразеологізми здебільшого сприймаються дуалістично). Читач починає упереджено сприймати дипломатію УНР і, заінтригований Винниченком, може дійти навіть до бог зна чого в своїх підозрах: що ж там накоїли піонери новітньої української дипломатії? Чи роззулися на якомусь міжнародному форумі й почали черевиком бити по трибуні, як ото колись вчинив лідер СРСР Хрущов? Чи діяли, як Наполеон, який «під час переговорів з Меттернихом у палаці Марколіні в Дрездені 26 червня 1813 шпурнув трикутний капелюх на підлогу» [17; с.89]? А, можливо, взагалі втратили контроль над собою і розірвали на шматки важливий договір, як ото «Сер Чарльз-Юен Сміт на переговорах з марокканським султаном» [17; с.89]? Та авторка цієї статті як не намагалася, але подібних скандальних компроматів на дипломатів УНР не змогла відшукати. Втім, «хто шукає – той завжди знайде», хоч дещо. Тим паче, якщо йдеться про недоліки в чийсь діяльності на благо – бо ж тільки той не помиляється, хто нічого не робить. Історик Ісаак Мазепа, сучасник і В. Винниченка, і О. Шульгина, констатує причини невдачі Української Місії на Паризькій мирній конференції 1919 р.: «... немає єдності в напрямку... Кожен член місії бажає удавати великого дипломата і провадити свою персональну політику. Панує повна незгода поміж членами (є три табори: прибічники цілковитої незалежності, федералісти і галичани) ... Своїми інтригами перед представниками держав Антанти, аби принизити один одного своїми протилежними заявами, викликали проти себе обвинувачення в нещирості і анархічності... Франклен-Буйон заявляє від імені французьких кіл, прихильних до України, що він не бажає більше розмовляти про українське

питання інакше, як з одною особою, яка буде одна відповідальною і заяви якої не будуть спростовані її співробітниками...» [18; с.371–373].

Певне, О. Шульгин виніс уроки з тієї дипломатичної поразки, і тому через чверть століття, у 1946, вчетверте обійнявши посаду міністра закордонних справ українського уряду, подає «спільний меморіал (від урядів УНР і ЗП УГВР) на Паризьку Конференцію» [9; с.35].

Здавалося б, такий крок мав отримати схвалення керівництва, адже Олександр Якович намагався уникнути «подвійної української репрезентації на міжнародному форумі», але «через цей політичний хід... мав розходження з лідерами УНР в Німеччині, в наслідок чого... димісіонував» [9; с.34–35].

Та повертаючись до звинувачень Винниченка у некомпетентності дипломатів УНР, доцільно пригадати «Нариси з нової історії Європи» О. Шульгина, де автор акцентує увагу читача на міжнародних зносинах між державами, аналізує міжнародні процеси. Така робота сприяла переосмисленню діяльності попередників і отриманню досвіду Шульгиним-дипломатом. Тож «Нарис» засвідчує те, що Олександр Якович був професіоналом у своїй справі. Тому ж то нам, нинішньому поколінню, легше бути «арбітрами» між опонентами «Винниченко – Шульгин». Принаймні стверджувати, що за шульгинського керівництва Міністерством закордонних справ (а це чотири рази) дипломатія була на належному рівні щодо професіоналізму персонального складу.

В. Винниченко з сарказмом згадує про меркантильність «гергепа» (дипломатії): «куди б вона ні поверталась, зараз же засувала руку в торбу, виймала жменю грошей і тикала їх усякому, кого бачила. Європейці охоче брали гроші... А гергепа присідала перед ними, по панськи обмахувалась віялом, кокетливо збирала губки, виставляла свої золоті персні, шовки, шклянне намисто й без утоми їла цукерки, горіхи, знову цукерки, запиваючи те шампанським

і заїдаючи знову цукерками. Часом вона об'їдалась і напивалась так, що доходила до непристойностей і скандалів. Але вона зараз же виймала з торби жмені грошей і присипала ними в нагажених місцях» [15; с.420].

Чи справді в українських дипломатів було стільки грошей, що й «кури не клюють»? Виявляється, так. Теоретично – гроші були. Однак «між Моркотуном і петлюрівцями... почалась завзята боротьба за претензії на «український фонд» – 450.000.000 золотих марок (винні були німці за Берестейською угодою). Ратифікацією Версальського договору Берестейський мир анульовано, і ці гроші, згідно з пунктом про відшкодування, були секвестровані [19; с.259–260].

Проте у дипломатів УНР (наприклад, делегованих на Паризьку мирну конференцію) були позичені кошти у французького уряду. Шумицький, Мозарський, Любимський, Саєнко розпоряджались цими фінансами на власний розсуд й настільки занедбали українську справу на міжнародній арені, що ні про які дружні стосунки з Францією не могло бути й мови. Бертело, Генеральний секретар уряду Франції, на чергове прохання видати гроші для української делегації заявив, що українського уряду не існує ні *de facto*, ні *de jure*. Коли ж 15 березня 1921 р. О. Шульгин приступив до виконання обов'язків голови місії, то, насамперед, звільнив з посад колишніх членів делегації. Але ж як працювати без коштів у Парижі, де, за твердження самого пана Олександра, «дипломат без грошей – це безсильна людина, яка не може навіть відповідати ворогам» [20; с.356]? А як працювати з такою репутацією, що її заплямувало попереднє керівництво? Отож О. Шульгину довелося починати з поневірянь. За браком коштів Олександр Якович змушений був призначити на 10 серпня ліквідацію місії. Хоча всі його попередні листи й звернення до уряду УНР були сповнені надії і впевненості в необхідності

продовжувати діяльність за будь-яких умов.

Про те, що перший міністр закордонних справ України мав фінансову скруту, згадує С. Жуковський: «через матеріальну кризу у Парижі, взимку 1922–1923 рр., О. Шульгин працював у бібліотеці Фрайбурзького Університету» [9; с.30].

Власне, меркантильністю пан Олександр ніколи не відзначався. Заради справедливості слушно пригадати той випадок, коли ще в Києві до нього, як міністра, прийшов генерал Табуїс з наміром «допомогти будувати нову республіку», тобто фінансувати новоутворений уряд. Але Олександр Шульгин гендлярство відкинув і висунув, насамперед, політичні вимоги: «Необхідно, щоб ці держави зпершу визнали певним актом Українську Народню Республіку, або принаймні встановили б з нами дипломатичні зносини, надіславши нам свого офіційного представника» [21; с.58]. До речі, вимоги Шульгина були виконані: десь через місяць з'явився генерал Табуїс – уже в ролі офіційного представника французького уряду при уряді Української Народної Республіки. Невдовзі з'явився і повірений у справах Англії д. Баге. Так вчинила і Румунія.

Певне, Винниченкова критика щодо українських дипломатів не завжди була об'єктивною, спостерігалось «зачісування всіх під один гребінець». Навіть зроблене ними – і те виходило з-під пера класика осоружним. Порівняймо сприйняття Шульгиним і Винниченком одних і тих же політичних процесів. «Вдало проведена дипломатична розмова, виголошена десь на міжнародному форумі промова, десь надрукована стаття чи навіть замітка про Україну, заява якогось діяча закордонного в справі України, принята міжнародною організацією резолюція на нашу користь – це теж певні здобутки, поважні кроки наперед в напрямку завойовання для України належного її місця» [8; с.73–76], – пише Шульгин, і майже ідентичне про діяльність дипломатів пише

Винниченко, тільки у нього це змальовано саркастично: «Що вони могли робити? Час від часу поміщали в газетах статті про Україну, вихваляли Петлюру й подекуди, зустрічаючись з європейськими дипломатами чи політичними діячами, говорити з ними про українську державу й доводити, що її треба визнати» [15; с.422]. У принципі, Володимир Кирилович у своєрідній формі представляє уривки з посадових обов'язків дипломата. Але ж стільки скептицизму та іронії... Втім, найлегше критикувати. Сам же В. Винниченко зазнавав фіаско, коли, скажімо, у двадцятому році взяв на себе функцію дипломата – прибув в Україну з наміром переконати більшовицький уряд щодо створення «советської» самостійної України, але не мав успіху й тому повернувся за кордон.

Чим різнилася діяльність того ж таки Володимира Кириловича від діяльності Олександра Яковича в плані творчому? Винниченко друкувався, залишив творчу спадщину? Так. І, певне, вважав свою письменницьку діяльність значимою, яка заслуговує світового визнання? Інакше б так не переймався, коли йому відмовили в Нобелівській премії за «Сонячну машину». До речі, внаслідок банальної причини – за відсутністю англійського перекладу. Але ж і О. Шульгин написав чимало змістовних статей, книг, зокрема, «Без території», «Державність чи гайдамащина?», «Нариси з нової історії Європи», «Політика. Державне будівництво і міжнародні справи» та ін. Однак внаслідок «зачісування всіх під один гребінь», на шульгинські доробки огульно потрапляє винниченківський штамп: «Плаксиві, сервілістичні хуторянські ноти, брошури й статті, поміщені за великі гроші в продажних буржуазних газетах Європи» [15; с.425].

Чому Винниченко відгукується про друковану продукцію дипломатів не дуже улесливо, тоді як сам займався тим же? Звідки та неприязнь? Винна в тому політика? Бо вона – брудна справа? Та пан Шульгин протилежної думки: «Часом люди говорять, що політика

це взагалі «брудне діло». Але це чиста неправда. Політика мусить прагнути до людського добра... політика, коли вона позбавлена високої моралі, ніколи не приведе ні до чого дійсно великого» [22; с.25].

Тоді як бути з опонентами? Філософія Шульгина, що тяжіє до толерантності, має рацію: «... не пристрасті і не взаємна ненависть мусять регулювати їх відношення, але розум (*la raison*)» [8; с.228].

Щодо критики на адресу дипломатії, то вона, безперечно, була, є й буде. Всім не догодиш. Особисто Шульгину, людині чесній і порядній, навіть доводилося виправдовувати свою активну діяльність: «І коли хтось з нас виявляє більше національної енергії, хоче щось зробити за кордоном, ці «хитрі» політики довго ламають собі голови, «на кого ж він працює, чи на німця, чи на француза, чи на поляка, чи на румуна? Дійде такий мудрець аж до далекої Хини, але не догадається, що ця людина українець з роду, працює тільки для одного – для України» [22; с.28].

Час перетирає у своїх жорнах дні, але не проблеми... ХХІ століття висуває перед людством ті ж самі біди, що і ХХ. Продовжує кровоточити болюча рана міждержавної ворожнечі, як і за часів Олександра Яковича. Що з цього приводу думав О. Шульгин? «Дійсний патріотизм не мусить полягати в ненависті до інших націй, а в любові до свого народу. Хто дійсно справді любить свій нарід, той ліпше зрозуміє свого сусіда, що так само відданий своєму народові» [8; с.228]. Але ж Шульгин не приховує неприязні до «свого сусіда», відверто відвертається від Росії. Бо як ще можна розцінювати таку фразу: «Між сходом і заходом, ми твердо обрали захід» [22; с.27]? Однак такі переконання, така мотивація стають зрозумілими з наступної заяви: «Наша ворожнеча до російського народу зникне негайно в той день, коли він згодиться жити з нами в добромусусідстві й визнає наші держави, як держави вільні й незалежні» [8; с.244].

Нинішня політика України на диво співзвучна з помислами першого міністра закордонних справ УНР. Стають актуальними шульгинські переконання сторічної давнини: «Україна належить до Західного Світу і вона мусить колись належати до Європейського Союзу» /22.01.1931 р./ [8; с.158]. Що ж, погляди й ідеї не знають ні просторового, ні часового обмеження... Та чи не дивує читача сама термінологія, якою оперував дипломат щодо Європейського Союзу? І вже просто пророчо звучить заява: «ні «Советська Україна», ні СРСР не будуть в Європейському Союзі». Власне, їх уже немає...

Тож говорячи про Олександра Яковича, мало сказати, що це був історик, державотворець, перший міністр закордонних справ України. О. Шульгин був ще філософом, пророком. Час розставляє все і всіх на свої місця. Нині заповітом для нащадків є шульгинські рядки: «Історія вчить нас тому, що не можна покладатися на логічний хід подій, на «*fatum історії*», а треба кожному в міру своїх сил боротися і впливати на здійснення відповідних історичних завдань... Перемагає в історії та ідея, той нарід і та особа, що має тверду волю, що уміє розібратися серед утворених історією обставин і рішуче обстоюватиме свій власний історичний шлях» [23; с.219].

Список використаних джерел

1. Матвієнко В., Головченко В. Історія української дипломатії. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – С. 8–26.
2. Шелухин С. Варшавський договір між поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 року. – Прага: Знання (Передрук з видавництва «Нова Україна» 1926 р.), 1946. – С. 35.
3. Терещенко Ю. Варшавський договір 1920 року і його оцінка українською дипломатією // Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань: зб. наук. праць. – Фастів: Поліфаст, 1999. – 225 с.
4. Шульгин О. Прокляті питання // Тризуб. – 1931. – Ч.1. – С. 6–7.

5. Кривава книга. Ч.1. – Відень: Видання Уряду Західно-Української Народної Республіки, 1919. – С. 5, 6, 82–84.
6. Долинський Д. Борба українського народу за волю і незалежність. – Вінніпег, Ман: Руські книгарні, 1920. – С. 133.
7. Мегас О. Трагедія Галицької України. – Вінніпег, Ман., 1920. – С.183.
8. Шульгин О. Без території. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С. 73–76.
9. Жуковський А. Політична і громадська діяльність Олександра Шульгина // Збірник на пошану О. Шульгина / за ред. В. Янева. – Париж-Мюнхен, 1969. – С. 34–35.
10. Українська журналістика в іменах / за ред. М.М. Романюка. – Львів, 1997. – Вип.4. – С. 288.
11. Іванш В. Симон Петлюра – президент України. 1879–1926. – Торонто, 1952. – С.150–151.
12. Липинський В. Твори. Архіви. Студії / гол. ред. Я. Пеленський. – Київ; Філадельфія, 2003. – С.128.
13. Гошуляк І. Незламний борець за суверенну Україну // Пам'ять століть. – 1998. – № 1. – С. 108–118.
14. Наріжний С. Українська еміграція. Ч.1. – Прага, 1942. – С. 193–195.
15. Винниченко В. Відродження нації. – К.: Вид-во політичної літератури України, 1990. – Т. 3. – С.419–429.
16. Янів В.О.Я. Шульгин – як історик // Збірник на пошану О. Шульгина /за ред. О. Янева. – Париж – Мюнхен, 1969. – С.54.
17. Никольсон Г. Дипломатія / пер.с англ. под ред. А.А. Трояновського. – К. – С.89.
18. Мазепа І. Україна в огні бурі й революції, 1917–1921. – Т. 2. – Дніпропетровськ, 2001. – С. 371–373.
19. Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-і роки ХХ століття). – К.: МП «Леся», 2006. – С.259–260.
20. Петлюра С. Статті, листи, документи. Т. 3. – С.356.
21. Шульгин О. Політика. Державне будівництво і міжнародні справи: статті, документи, промови. – К.: Друкар, 1918. – 106с.
22. Шульгин О. Державність чи гайдамащина? // Войценко О. Профілі діячів Української Народної Республіки. – PHILADELPHIA. – С.25.
23. Шульгин О. Нариси з нової історії Європи. – Прага, 1925. – 219с.